

pdf genereret den : 28/5-2008

indplacering i den europæiske storpolitik (med udgangspunkt i det traditionelle alliancesystem: Danmark-Højmesteren-Rusland kontra Sverige-Polen-Danzig), er første kapitel derimod en omfattende polemik imod nyere unionsforskning.

Her ser vi endnu engang kong Hans bære det personlige (juridisk-moralske) ansvar for drabene på Poul Laxmand og Knud Alfssen, medens Christiern II flittigt har studeret sin Machiavelli, hvad hans forstillingskunst og troløshed klart bærer vidnesbyrd om. At han (og ikke Gustav Trolle) bærer hovedansvaret for det stockholmske blodbad, har allerede Olaus Petri berettet sandheden om: »Moderna historikers spekulationer i annan riktning äro förfelade« (s. 783). Selve kampen står imellem den danske adelsfjendtlige konge og den svenske rigsforstander, der støtter sig til den svenske almue (»den krigiska, folkbeväpnade och beslutssamma demokrati«, s. 773). De svenske højadelsgrupper, der gik ind for unionspolitikken, får derfor uundgåeligt præg af at være landsforræderiske klikker, medens omvendt Gustav Trolle renavskes som en kirkefyrste, der alene ønskede erstatning for lidt skader.⁷ Endelig får Sigbrit her den plads, som den danske adels opsigelsesbreve 1523 tildeler hende, som kongens onde ånd, og det er følgelig hendes monomane adelshad, der sluttelig førte til, at det danske rigsråd forstod sine pligter overfor kollegerne i Sverige. Det gjorde en ende på kongens tyranni og afvaskede således en plet på sin ære (s. 852).

TROELS DAHLERUP

TROELS-LUND: Dagligt Liv i Norden i det sekstende Århundrede. 6. udg. ved ERIK KJERGAARD. I. Land og Folk. Bønder- og Købstadsboliger. 1968. 568 s. II. Herregårde og Slotte. Klædedragt. 1968. 529 s. III. Fødemidler. Hverdag og Fest. 1969. 486 s. IV. Årlige Fester. Fødsel og Døb. 1969. 523 s. V. Trolovelse. Forberedelse til Bryllup. 1969. 517 s. VI. Bryllup. Ægteskab og Sædelighed. 1969. 615 s. VII. Livsbelysning. Livsafslutning. 1969. 611 s. Illustreret. København, Gyldendal. 378,00 kr. hæftet, 518,00 kr. indb.

Troels-Lunds hovedværk, en klassiker i vor historiske litteratur, foreligger nu i en smuk 6. udgave. Hverken de enkelte bøger, som udkom 1879–1901, eller de senere samlede udgaver blev modtaget med anmeldelse i Historisk Tidsskrift. Er det en forsømmelse, er det for sent at indhente den

læserens mistanke, at der er tale om Pomesanien, hvis biskop gerne tituleres efter Marienwerder, hvor domkirke og domkapitel lå, men som helst opholdt sig på bispestøtten Riesenburg.

⁷ Af speciel interesse er her note 3 til s. 786, der betoner, »att kanikernas berättelse 1523 därvidlag är värd mera beaktande, än man på senare tid velat göra gällande. Att någon slutlig dom ej fällt är uppenbart«.

nu; men en så statelig historisk udgivelse kan have et selvstændigt krav på omtale.

Tilrettelæggeren Austin Grandjeans vellykkede omslag afbilder rammerne om menneskers færden: murværk, brolægning, hegn. Tr.-L. beskæftiger sig med historieforløbets indramning, den materielle og immaterielle baggrund for institutionernes liv, den »skueplads, hvorpå de store begivenheder foregik«. Ikke at forstå som en uforanderlig kulisser, tværtimod er det »historiens understrøm«, der har sit eget liv, »den betydningsfuldeste . . . del af folkenes historie« (I, 55). Det er Tr.-L.s storhed, at han pegede på opgaven og gennem sit forsøg på en storstilet løsning fastslog opgavens selvstændighed og værdi. Til Marcus Rubins ord om, at Tr.-L., når vi (d.v.s. Rubin og Erslev) er døde, vil leve »på grund af stoffets ejendommelighed og rigdom og på grund af forfatterens frodighed i tanke og finhed i kunst«,¹ må lægges, at der lå en originalitet og en kraft i gennemførelsen, som gjorde værket til et enestående udtryk for et større, bredere, mere inspirerende nybrud med mere iøjnefaldende følger end selv den kritiske skoles. Noget i den retning må man have lov at mene. Men, men. Det turde være malplaceret at dvæle ved Shakespeares og Goethes navne i den sammenhæng (I, 42, 45).

Tekstgrundlaget er 4. udgave (1914–15), den sidste der udkom i Tr.-L.s levetid, dog er retskrivningen moderniseret. Formatet ligger også nært op ad 4. udg., kun er bøgerne samlet to og to til passende tykke bind. Det er en klar fordel sammenlignet med 5. udgaves fire mammutbind (1929–31). Man savner »Om Kulturhistorie« (1894), der stod som indledning i 3. udg. (1903–09), og forstår ikke, at »Sundhedsbegreber i Norden i det 16. Århundrede« (1900), der givetvis hører til i sammenhængen som næstsidste bind, ikke endelig denne gang er kommet med.² Hvis det har spillet en rolle, at det lige antal bøger, fjorten, gav syv pæne bind, kunne man fristes til at ønske, at bog nr. 13, Livsbelysning, var udeladt. Mon nogen ville kalde det helligbrøde? Udgiverne vil utvivlsomt påberåbe sig »værkets klassiske karakter« (I, 46), men har selv følt, at denne bog ikke går helt naturligt ind i rækken. Til størstedelen af den har man opgivet at nævne supplerende litteratur (VII, 557f).

Hovedredaktøren er Erik Kjersgaard. Det er åbenbart en selvfølge ved et udgiverarbejde som dette, at hovedredaktøren udvælger billederne. Det står ikke udtrykkelig nævnt i bogen; vil man være sikker i sin sag, må man læse det i forlagets brochure. Franz v. Jessen fortæller morsomt om, hvordan Tr.-L. selv gik op i arbejdet med at udtage de mange (ca. 1700)

¹ Marcus Rubins brevveksling, ved Lorenz Rerup, III, Kbh. 1963, s. 285 (Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark* i det 19. Aarh., Kbh. 1943, s. 129, lægger ordene i munden på Erslev).

² Knud Fabricius i DBL XXIV, 1943, s. 284; Franz v. Jessen: *Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker* II, Kbh. 1945, s. 121ff.

billeder til 4. udg., frabad sig al indblanding på dette felt og værgede sine meget bestemte meninger. Hans fremstilling harmonerer dårligt med indledningens ytring om, at Tr.-L. »brød sig åbenbart ikke om« den idé at bringe illustrationer (I, 47). Selv om illustrationerne blev flere i 5. udg. (ca. 2700), stammer billedrigdommen dog fra Tr.-L.s egen sidste udgave. Overvejelser om værdien af illustrations-overdådigheden har ført frem til den dom, at Tr.-L.s eget værk i 5. udg. »omtrent kuldsejlede under en overvægt af fremmed stof«. Dermed har 6. udg. temmelig bestemt lagt kold luft mellem sig og forgængeren. Nu om dage gør billedernes mængde det ikke, nu gælder det »de enkeltes kvalitet«, og de skal »følge tekstens rytme«. Antallet af illustrationer er skåret ned til ca. en trediedel (900). Til gengæld er billederne større, helsidesillustrationen er næsten regelen, i hvert fald er billedarealet ikke skåret nær så stærkt ned som antallet. Hovedindtrykket er stadig et rigt og smukt illustreret værk.

Det med rytmen indbyder til drilleri. Hovedrytmen er åbenbart faldende. Det er det sædvanlige ved mange-bindsværker. I 1. bind er der gennemsnitlig et billede hyppigere end på hver tredje side, mens 7. har et billede sjældnere end på hver sjette. Rytme-faldet er måske nok stærkere accentueret end i 5. udg. Men det er bemærkelsesværdigt, at Tr.-L. selv så en endnu større fordel i udnyttelsen af det. Hans illustrering ebber næsten ud midt i værket. Derimod har 6. udg. ikke fordelen på sin side i håndhævelse af takten, der ofte brydes af synkoper. Der tænkes særligt på opsætningen af de talrige forstørrede gengivelser af træsnittene fra Olaus Magnus. Deres kraftige stregindramning gør dem specielt uegnede til at gå ud over kolumnen. Dertil kommer, at det er meningsløst at forstørre dem netop på denne måde, som forvansker deres karakter uden at give noget af den virkelig drastiske forstørrelses uventede ny-indtryk. Der er forøvrigt andre billeder, som ikke tåler den mådeholdne forstørrelse, f.eks. Oluf Krognos (II, 381).

Nedskæringen af billedantallet er sket ved en »udrensning«, som det såre beskedent hedder. Den overvejende part af billederne er ganske rigtigt taget fra 5. udg.; men trods det store udvalg dér, er det dog lykkedes Kjersgaard at fremdrage mange gode nye illustrationer. Af og til synes man, at mere burde være udrenset, f.eks. gamle forlæg. Det forekommer underligt, at et maleri, som hænger frit fremme i et større museum, gengives efter et stærkt retoucheret fotografi fra 1. verdenskrigs tid (II, 411). I et kulturhistorisk værk burde man omgås lidt varsomt med Gaunøkopier, især dem der alt for stærkt lyser af 18. årh.s karakter, og i det mindste gøre opmærksom på forholdet. Det visuelle indtryk hører med til den historiske erkendelse. Foruden en sådan almen betragtning kan saglige hensyn gøre sig gældende. Det har ingen mening at hæfte sig ved mærkværdigheder i 16. årh.s smykkeformer, når mærkværdigheden skyldes en to hundrede år senere kobberstikker. Brahetrolleborg-eksem-

plaret af dronning Dorothea giver sikkert god oplysning om det forvanskede forlæg for Haas' stik II, 427. I den store sammenhæng har man lov at sige, at den slags skønhedspletter er få.

Omtalen af den faretruende mængde fremmed stof i 5. udg. sigtede givetvis i høj grad på billedteksterne. Det langt mindre antal her har gjort det muligt at bibeholde det i sig selv gode princip med fyldige billedtekster; gennemgående er de endog mere omfattende. At der er tale om en stor indsats må fremgå af, at billeder og billedtekster formentlig fylder rundt regnet en fjerdedel så megen plads som Tr.-L.s tekst. De udgør et billedværk på 6-700 sider.

Virkningen af 1. binds billedtekster er søgt skærpet ved brug af en sensationspræget stil. Kærligheden til ordet »men« er ulykkelig; man venter ofte spændt, men forgæves på modsætningen. Superlativer fremføres ihærdigt og løber jævnlig løbsk; indtil tredobbelte forstærkninger bringes i anvendelse (»allermest central«, I, 319). Det er interessant at iagttage redaktionens følelse af, at sådan kunne det ikke fortsætte. Efter 3. bog er ordet »men« bandlyst, og de trættende superlativer dæmpes ned. Ønsket om at gøre indtryk ved hjælp af stærke ord lever dog videre. Nogle vil studse ved udtryk som bøndernes »intense had«, men, bevares, de slog manden ihjel, så man må indrømme, at en vis intensitet var der vel sagtens (II, 260). Andre eksempler er lidt mere tvivlsomme (Gandharkunsten under »overordentlig stærk« påvirkning af hellenistisk kunst, VII, 45). Denne kontaktsøgen ytrer sig også i hyppig, og tit berettiget, jævnførelse med moderne forhold. Dog, når Grundtvigs julesalmer skal hygge om en illustration af drikkehorn fra 16. årh., filtrer den historiske tråd sig (III, 185).

Sammenligning af tekster til de samme billeder i 5. og 6. udgave giver det indtryk, at 6. udg., måske i bestræbelse på koncentration, stryger lidt i beskrivelserne af det, der forevises, og gerne vil slette bemærkninger, som knytter billedet til emnet (man lægger bl.a. mærke til det, fordi her ikke i hovedteksten er indskudt henvisninger til illustrationerne; dem kan man jo også bruge den anden vej). Til gengæld søger man, ofte udmærket, at give en lidt bredere baggrund og at ræsonnere. Det kan knibe at holde sig til sagen. Det er svært at forsvare berettigelsen af til et billede fra 17. årh. af en herregård at bringe en tekst, som indeholder en ekskurs med definition og kritik af historicismen i bygningsrestaureringen i 19. årh. (II, 143), og helt påfaldende sært er det som eneste tekst til et billede, der skal illustrere dragthistorie, at biografere en dame, som billedet ikke forestiller, eftersom hun døde et halvt hundrede år, før billedet blev malet. Forfatteren af noterne var i det mindste klar over forholdet (II, 353, 527, note til 350).

Hvert bind er forsynet med to noteafsnit. Det første er Tr.-L.s egne henvisninger. Ved at tage dem fra 4. udg. har man lykkelig undgået 5.

udg.s forkortelsessystem. De er tilmed lidt forbedrede, af Svend Erik Poulsen, som har ændret henvisningerne til de kilder, der på Tr.-L.s tid ikke var publiceret, således at senere trykudgaver anføres. Dette burde vist nok have fremkaldt en lille nyredigering af Tr.-L.s erklæring foran noterne til 14. bog (VII, 540), hvori Tr.-L. forsikrer, at han »med flid« har henvist til originaler og kun til trykudgaver, når han har sammenlignet tryk med original. Et pudsigt eksempel på alt for stærk afhængighed af 4. udg. er II, 510 note 206, »Nærværende skrift II, 131«; her overføres en trykfejl (skulle være II, 137), som burde være erstattet af I, 322. – Det er idag unaturligt at kalde hjemstedet for Gl. kgl. Saml. Det Store Kongelige Bibliotek, og det forvirrer kun yderligere, at Ny kgl. Saml. blot siges at bero i København (4. udg. havde dog »sammesteds«).

Det andet noteafsnit, der er udarbejdet af Lilli Friis som en »supplerende litteraturfortegnelse«, er en nyttig fornyelse. Den tilsigter at frugtbar gøre værket for de studerende af mange slags, som redaktionen har holdt sig for øje: elever på gymnasier, seminarier, høj- og aftenskoler. Det er kun i drømme, man kan forestille sig en gennemkommenteret udgave; nøgne henvisninger til senere forskning har naturligvis også god mening. Af og til antydes det dog, at andre har en anden opfattelse end Tr.-L., og somme tider karakteriseres forskellene. Det er en lidt lumsk måde. Det vil oftest være enkle sagforhold, skikke, genstande og deres brug, der hjælpes bedst på vej, fordi de er mest overkommelige. Man må være klar over, at det måske især er de langtrækkende og gennemgribende tankeganges tvivlsomhed, man ikke bliver advaret om. Man kunne nævne Tr.-L.s opfattelse af kvindens stilling; noten VI, 613 til side 365 røber ikke, at et af de anførte arbejder er en polemik mod en bærende tanke hos Tr.-L. Men det afgørende kan siges at være, at man får mange litteraturhenvisninger som indgangsværdier. »Formskærerlavet« (I, 10) havde måske hist og her foretrukket lidt mere professionalisme. Det vil føle et meget stærkt forbehold overfor følgende præsentation for de studerende af et af vore mest værdifulde standardværker: »J. Oskar Andersen og Astrid Friis: Dansk biografisk Leksikon I–XXVII, Kbh. 1933–44« (V, 513). På den anden side kan man også være for omsorgsfuld overfor læseren. Til 3. bog er der næsten 17 spalter noter. Af dem består fulde 5 spalter af over hundrede enkelthenviisninger til værket Danske Slotte og Herregårde, med udgivelsessted og -år gentaget hver eneste gang. Den megen gode plads kunne være anvendt bedre.

I slutningen af 7. bind findes to registre til hele værket. Brugere af Tr.-L. vil påskønne det, og man kan komme et stykke vej frem med dem, hjulpet også af levende kolumnetitler og i teksten mange kursiveringer. En fyldig, fælles indholdsfortegnelse ville have gjort værket yderligere overskueligt. Det vil være for meget forlangt, at anm. ligefrem skulle være tilfreds med registrene. Det er anmeldere sjældent med ikke-udtømmende registre,

som er svære at lave, så alle er glade. Registrerne er stærkt reducerede i forhold til omfanget af 5. udgaves, til knap to trediedele. Reduktionen er udelukkende gået ud over personregistret, som kun er to femtedele af 5. udgaves. Formentlig er det gjort af besparelshensyn, og det vil derfor være urimeligt at anke over savn af navne. Derimod kan bibeholdelsen af en del navne vække undren. Når registret ikke kan bruges som en systematisk personregistrant, spekulerer man over, hvem der vil finde på at søge Hans Bægermager eller Ludse Hans Prytz'. Vægtigere er den indvending, at man har en vis ret til at forvente, at de navne, som er optaget, havde henvisningstal til alle de steder, hvor personerne er nævnt; her er ingen besparelse at hente. Leonora Christine har fem henvisningstal, men ikke til IV, 452f, Corfitz Ulfeldt har til III, 433, men ikke til III, 73.

Sagregistret er betydelig forøget i forhold til 5. udg., med en trediedel, så dets omfang er omtrent det samme som personregistrets. Hensigten hermed er sikkert udtryk for noget rigtigt. Hvad man end måtte mene om Tr.-L., så har han dog fremdraget mange kildesteder i sine bøger og anbragt dem i saglige sammenhæng. De herhen hørende spørgsmål er ikke taget op til en egentlig nybearbejdelse, og det forekommer uantageligt at forsvare sagregistret med, at det »prøver at følge den linie, Tr.-L. selv har lagt i værket«. Der er områder, som er stærkt underforsynet med stikord, såsom læge- og sundhedsforhold, de bildende kunster, musik, mål og vægt osv., fordi de ikke fandt plads i Tr.-L.s oprindelige sagregister, der stadig ligger til grund for nærværende, og som i virkeligheden var en indholdsoversigt. Man savner også stikord vedrørende øvrigheden og dens forordninger, mærkbart fordi Frederik II og Christian IV også i denne udgave er udeladt af personregistret (loven eksisterer kun i registret for så vidt angår kønsovertrædelser). Det er formentlig berettiget at gøre bemærkning herom; for nok kan man anerkende, at man må spare på pladsen, men så er det urimeligt, at man talrige steder formelig rutter med den. Et sted, hvor det er grelt, er under forbindelser med »jule-«, som optager over en halv spalte henvisninger, alle til afsnittet IV, 17-85 og med kun et enkelt henvisningstal. Julen omtales talrige andre steder i værket. Afsnittet IV, 17-85 kunne have klaret sig med en enkelt henvisning, når man nu har gjort sig sådan umage med kolumnetitler og kursivering, eller i det mindste med et fælles stikord over rubrikker med omløbende tekst. Et andet eksempel er ganske morsomt. Usædeligheden spiller en stor rolle i registret. Den er opdelt i adelig, borgerlig og gejstlig, i julestuernes, i bønders, lensmænds og endog Christian IVs; og så er der åbenbart en ganske almindelig usædelighed, som har fået et par henvisningstal for sig selv.

Så meget om selve udgivelsen af Tr.-L.s *Dagligt Liv i Norden*. Som indledning har Erik Kjersgaard præsenteret »Manden og Værket« (7-46) i en velskrevet, frisk og inciterende monografi. På det tilsvarende

sted havde 5. udg. en uvigtig indledning af Knud Fabricius, som havde skrevet den sammen af sin smukke lille bog om Troels-Lund fra dennes dødsår 1921. Fabricius har også skrevet om Tr.-L. i DBL. Nu er det en ny generation, der har ordet. Kjersgaards stykke står, i hvert fald i visse omrids, under en form for afhængighed af Fabricius' bog; man hører, skønt teksten ikke er inddelt, ligesom hele tiden Fabricius' kapitelovertskrifter. Det er de samme emner, de samme spørgsmål, som nu fyrretyve år efter underkastes nyformulering. Ligheden er stor nok til, at en sammenligning kan være lærerig.

Tr.-L.s liv som historiker kan inddeles i tre faser. I starten revses han af formaskerrelavets skarpe kritik (17–20), der dog efterhånden dæmpes ned til en »svag mumlen«, da han med tiden fik »nationen bag sig« (31f), så de sidste tyve år blev en apoteose (39). Linierne trækkes en smule skarpt op, man kan savne nuancer, f.eks. den anerkendelse, som tidligt kom fra folk af lavet, Fridericia, Heise. Her skal blot vælges tre små motiver, et fra hver fase, forhåbentlig nogenlunde karakteristiske.

Hvad angår den første tids kritik samler Kjersgaard sig om eet angreb, Brickas. Han giver, ligesom Fabricius, Bricka ret i nogle af de saglige indvendinger. For Fabricius var angribernes hovedfejl den, at de ikke forstod, at gennem Tr.-L. talte »en ny retning indenfor historien«, hvorved han synes at tænke på indlevelsen i hele en tidsalders forhold og tænke måde (anf. værk s. 36). Kjersgaard konkretiserer og tilspidser Brickas mangel på forståelse: Denne udmærkede viktorianer forstod ikke, at Tr.-L. udfoldede et nyt program, at samfundet ikke alene skulle anskues fra dets pletfri top, men ligesåvel nedefra. Denne tankegang må karakteriseres som særdeles let forståelig. Men den er næppe rigtig. Bricka argumenterer mod valget af Mogens Heinesen med henvisning til 1) hans manglende betydningsfuldhed, 2) hans manglende repræsentativitet. Det hedder nu, at Bricka på det skarpeste tog afstand fra, at »en sørover, en mindreværdig skikkelse« kunne repræsentere noget i 16. årh. Men det er jo netop det, Bricka vender sig imod: En sådan anskuelse vil han ikke gøre gældende (Hist. Tidsskr. 4. rk. VI, L. 140) – hvorfor så stikke ham det i skoene? Når så der skal sættes trumf på med Hitlers navn, helt ude af proportion, føler man pludselig det berettigede i Brickas første argument. Brickas anden indvending indeholder netop det, nutiden vil ind på; men Mogens Heinesen var jo ikke samfundets bund, langt fra. Det skulle da lige være i moralsk henseende – men så er det vor tids mand, der er viktorianer. Det oratoriske centralpunkt lyder: »Skal man le eller græde over C. F. Bricka eller ofre ham et usikkert smil?« Det er næppe illoyalt at kalde det en hoveddrysten, et forsøg på at kaste et skær af grundig uforstand over Bricka, en sag som er svagere end ordene, men relativt ufarlig. Det er spændende at se Fabricius med stilfærdige ord spidde et farligere forhold, som utvivlsomt menneskeligt er mere relevant: fagmændenes

forargelse beroede måske for en del på, at ingen kunne skrive som Tr.-L.! (anf. værk s. 31). Her er noget, som ikke egner sig til stilistisk udarbejdelse.

Et indskud: Afsnittet om den anerkendelse, som efterhånden blev Tr.-L. til del, og om det frugtbare arbejde, han kom ind i udenfor universitetskredsene, tilføres nogle nye emner. Herunder omtales de forelæsninger, som kunstakademiets direktør Ferdinand (ikke rektor Frederik) Meldahl fik Tr.-L. til at holde for de unge kunstnere. Meldahls sigte omfattede måske nok den omhu for kulturhistoriske accessorer i historiemaleriet, som så stærkt fremhæves, men det var dog langt bredere og gik ud på at højne standens hele niveau. Det mærker man allerede af navnene på Tr.-L.s efterfølgere: Erslev, Steenstrup, Drachmann, Vedel; og da spørgsmålet blev rejst april 1880 blev Tr.-L. vel næppe endnu opfattet som udelukkende genstandenes mand.³

Striden med Schäfer spiller en stor rolle, fordi de principielle tanker udkrystalliserer sig omkring den. Billedredaktøren kan i denne forbindelse notere et scoop, hvor han viser statshistorikeren Schäfer på kulturhistorisk ekskursion. Når Fabricius sluttelig gør sagen op, bliver der for ham to anker tilbage mod Tr.-L.s polemiske udtalelser. Den første, at ingen for alvor kan tænke på at se bort fra statshistorien, turnerer Kjersgaard elegant i et sidespørgsmål om, at nok ville Tr.-L. gerne bytte nogle tyske hertuger bort for en portion kulturhistorisk viden, men ville han afstå fra den danske kongerække? Den anden indvending er mere subtil. Tr.-L. overser, hævder Fabricius, at civilisationen (»tændstikkerne«, anf. værk s. 75f) er international, mens kulturen som noget åndeligt nødvendigvis er national. Tanken må være, at Tr.-L. i sine nationale bestræbelser søger argumenter også på steder, hvor de ikke findes. Her ønsker den moderne udgiver at tale mere konkret: Tr.-L. mangler her entydighed, og i sin uklarhed overskrider han det nationale ved at tage kulturhistorien op som emne på den måde, han gør, for der findes ingen specielt danske dampmaskiner, danske telegrafer . . . danske borde, stole, skabe osv. (I, 37). Men det er simpelthen ikke rigtigt, hvor let forståeligt og besnærende det end er formuleret. Der findes virkelig her i landet kun specielt danske dampmaskiner. At vi ikke kan lide ordet national så godt som Tr.-L. og Fabricius, må ikke føre til benægtelse af kendsgerningerne. Når vi eftersporer kulturens væsen og veje, er studieobjektet vor kulturarv, der er fremstået bl.a. gennem en række valg mellem muligheder, her i dette område, på bestemte tidspunkter. Fejlen, og såvidt anm. kan se er det en fejl, ligger allerede i Fabricius' formulering; men den blotlægges, når det abstrakte erstattes af det konkrete. Ordene, og forhåbentlig også meningen, i næstfølgende sætning er hentet fra Bjarne Stoklund:

³ F. Meldahl og P. Johansen: Det kongelige Akademi for de skønne Kunster 1700-1904, Kbh. 1904, s. 362, 576.

Bondegård og byggeskik før 1850, København 1969, som er højst interessant i denne forbindelse, fordi Stoklund som udgangspunkt for hele bogen tager et langt citat fra Dagligt Liv i Norden. Smukkere udtryk for Tr.-L.s placering i den danske folkelivsforskning findes næppe.

Tr.-L.s stilling som ældre, succesrig historisk forfatter karakteriseres med de ord: han »fremtrådte som en *midtpunktsøgende radikal*«. Det forekommer anm., at det havde været bedre at kursivere ordet fremtrådte, for tankegangen kan vel kun forsvares, hvis meningen er, at sådan fremtrådte han, men han var det ikke. Nogle sider forud har forfatteren selv sagt det stærkere end nogen: Tr.-L. forblev en militant dansk patriot (I, 8, 35). De ord, der følger citatet, viser dog, at ordet radikal skal tages mere åndeligt: »Det var lykkedes ham at gennemføre det 19. århundredes intellektuelle opgør i dets yderste konsekvenser«. Men kan man tale om konsekvens, endside den yderste, i Tr.-L.s religiøse fin-de siècle-drømmerier? Mon alligevel ikke det er det »nationale«, der skal tilsløres, så Tr.-L. kan fremstå som den, der med eller mod sin viden og vilje blev internationalist. Den med disse forhold mere indlevede Fabricius tager fastere om nælden. Hvor Tr.-L.s begrænsede udsyn nu blot opfattes som en overdreven specialisering (39), var det for Fabricius et udslag af et liv »i en altfor national atmosfære« (anf. værk s. 29). Også her et sprængfarligt emne, som det er bedst at gå udenom. Det vigtige er at få Tr.-L. accepteret.

Og dejligt er det, at et værk som Dagligt Liv i Norden kan udsendes for 6. gang og på så smuk en måde. Forlaget ønskes til lykke med ønsket om, at det må blive stærkt og rigt og interesseret i historiske udgivelser. Begejstringen over, at den studerende ungdom får værket i hænde, vil dog antagelig være en smule tempereret. Som inspiration, javel; men som arbejdsredskab er det knap på bølgelængde med vore dage, og historien er først og fremmest den måde, hver generation gør sig rede for fortiden på (jfr. Huizinga). Hvor bjergtaget man end kan blive af Tr.-L.s glidende rytme, faste komposition og levende stil, er den kritiske skoles arv til nutiden dog gået dybere. Det er og bliver os umuligt at foretrække den åndfulde formulering for den fordybelse i det foreliggende spørgsmål (Fabricius), som det kunne skorte Tr.-L. på.

POVL ELLER

HANS CHR. JOHANSEN: Dansk økonomisk politik i årene efter 1784. Bd.1: Reformår 1784-88. Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie. 21. Universitetsforlaget i Aarhus 1968. iv+380 s. 45,00 (40,50) kr.

Med denne bog, som har indbragt sin forfatter den økonomiske doktorgrad ved Aarhus Universitet, er der leveret endnu et bevis på, at hi-